

Mihail Bulgakov

**ŽIVOT
GOSPODINA
DE MOLIÈREA**

S ruskoga prevela
Ivana Peruško

Zagreb, 2025.

disput

Prolog

MOJI RAZGOVORI S PRIMALJOM

Što me može spriječiti da smijući se kažem istinu?

Horacije

*Molière je bio čuveni pisac
francuskih komedija u vrijeme Luja XIV.*

Antioh Kantemir

Jedna primalja, koja je znanje stekla u rodilištu Doma Božjeg u Parizu kod čuvene Louise Bourgeois, prisustvovala je 13. siječnja 1622. godine porodu prijevremeno rođenoga djeteta mile gospođe Poquelin, djevojačkog prezimena Cressé.

Da sam poštovanoj primalji u tom času rekao koga ima čast donijeti na svijet, siguran sam da bi od silne brige naštetila novorođenčetu, a time i samoj Francuskoj.

Pogledajte me – na sebi imam kaftan s ogromnim džepovima, u rukama gušćje, a ne čelično pero. Promatram voštanice kako gore, i moj je mozak u plamenu.

– Gospođo draga! – govorim joj. – Opreznije okrećite dijete! Ne zaboravite da je rođen prije vremena. Njegova smrt vašoj bi zemlji mogla nanijeti nenadoknativu štetu!

– Ma dajte, molim vas! Gospođa Poquelin može roditi drugo.

– Gospođa Poquelin nikada neće roditi drugo takvo dijete, niti bilo koja druga gospođa, i to još nekoliko stoljeća.

– Vi me čudite, dragi gospodine!

– Začuden sam i sâm. Imajte u vidu da ću vas se, nakon tri stoljeća, u jednoj dalekoj zemlji, prisjećati samo zato što vam je u rukama bio sin gospodina Poquelina.

– Držala sam ja u rukama kudikamo slavniju novorođenčad.

– A što za vas točno znači slava? Naime, to će novorođenče postati poznatije čak i od trenutačnog kralja, vašeg Luja XIII, postat će poznatije čak i od onog koji će ga naslijediti, a taj će se kralj, mila moja gospođo, zvati Luj Veliki ili Kralj Sunca! Postoji, mila moja, jedna divlja zemlja, vi niste čuli za nju, zove se Moskovijska, hladna je to i strašna zemlja. Nema u njoj prosvijećenosti, nastanjena je barbarima koji govore vama nerazumljivim jezikom. No čak će i do te zemlje doprijeti riječi onog kojeg sada pomažete donijeti na svijet. Prevest će ih nekakav Poljak, dvorska luda Petra Prvog, ali ne s vašeg jezika, nego s njemačkog na barbarski jezik.

Dvorska luda kojoj su nadjenuli nadimak Kralj Samojeda potom će škripavim perom nemarno načrčkati:

“GORGIBIS: Potrebno je dati veliki novci za vaša lica namazati. Recite vi nešto malo šta činili gospodi, koje sam pokazivao i koji su izašli z mojeg dvorišta z takvim velikim zsratom...”

Takvim čudnim riječima prevoditelj ruskog cara htio je prenijeti riječi vašeg novorođenčeta iz komedije *Smiješne precioze*:

“GORGIBUS: “E baš je potrebno toliko trošiti, da bi namazale svoje labrde. Nego reciderte, što ste učinili toj gospodi, da odoše tako užtogljeni?...”*

U *Opisu komedija koje su zavedene u Državnoj veleposlaničkoj upravi od 30. svibnja 1709. godine* zabilježene su, između ostaloga, i ove komedije: lakrdija *O pretučenom liječniku* (odnosno *Prisilno liječnik*) i druga, *Herkulov rod, u kojem je Jupiter najvažnija osoba*. Nije ih teško prepoznati. Prva je *Liječnik protiv volje* – komedija novorođenčeta koje držite u ruci. Druga je *Amfitrion*, onaj isti *Amfitrion* kojeg je 1668. godine u Parizu odigrao Monsieur de Molière sa svojim komedijašima, a u gledateljstvu je bio Pjotr Ivanov Potjomkin, veleposlanik cara Alekseja Mihajloviča.

Jasno vam je da će o čovjeku kojeg pomažete donijeti na svijet Rusi saznati već u ovom stoljeću. Što ti je vremenska povezanost! Što su ti struje prosvijećenosti! Dječakove će riječi biti prevedene na njemački jezik. Zatim na engleski, talijanski, španjolski, nizozemski. Danski, portugalski, poljski, turski, ruski...

– Ma što to govorite?

– Pustite me da kažem do kraja, milostiva! I na grčki! Pritom mislim na novogrčki. Ali i na starogrčki. Na mađarski, rumunjski, češki, švedski, armenski, arapski...

– Zar je to, gospon, moguće?!

* U nas su, zahvaljujući prvom prijevodu Nikole Andrića iz 1894, poznate kao *Kačiperke*; citirano iz izdanja: Molière, *Izabrana djela*, svezak prvi, prev. Ivo Hergešić, Zagreb: Matica hrvatska, 1951, str. 13 (op. prev.).

– Oh, pa što je tu čudno?! Mogao bih vam nabrojiti na desetke pisaca prevedenih na strane jezike, koji pritom ne zaslužuju biti objavljeni ni na materinskom jeziku. Ne samo da će ovaj kojeg držite u rukama biti preveden nego će o njemu pisati i dramska djela, a iz pera vaših sunarodnjaka izaći će ih bar desetak. A pisat će ih i Talijani, pa čak i Carlo Goldoni, kojeg su također voljele muze. I Rusi.

No neće samo kod vas u Francuskoj niknuti brojne imitacije i adaptacije njegovih drama, nego i diljem svijeta. Znanstvenici iz raznih dijelova svijeta napisat će iscrpne studije posvećene njegovu stvaralaštvu, nastojeći pritom rekonstruirati tajanstveni život tog novorođenčeta do najsitnijih detalja. Dokazat će da će čovjek kojeg upravo držite u rukama i koji jedva daje znakove života utjecati na mnoge pisce u idućim stoljećima, uključujući i one koje vi, za razliku od mene, ne poznajete, poput mojih sunarodnjaka Gribojedova, Puškina i Gogolja.

*Imate pravo? Iz vatre tko izaći će zdrav
A skupa s vama dan je proživio sav.
Na istom mjestu tko je s vama diso.
Kako da se tome ne pomrači miso?
Dalje iz Moskve! Posljednji tu sam put.
Ne obazirem se, bježim... Za stižanje svog bola,
Za jedno srce moje drugi tražim kut...**

Tako završava drama mog sunarodnjaka Gribojedova *Teško pametnom*.

* Aleksandar S. Gribojedov, *Teško pametnom*, prev. Gojko Stojanović, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946, str. 135 (op. prev.)

*Bog vam dao sreću ko mužu i ženi,
 Osjećaji uvijek vam ostali poštteni!
 Nepravdama skršen, od svih izdan nada,
 Ja iz pakla idem, u kom zločin vlada;
 I možda ću naći gdje god kutić skriti,
 U kom čovjek častan još smije biti.**

A tako dramu *Mizantrop* okončava taj Poquelin u prijevodu Rusa Fjodora Kokoškina (1816. godine).

Ima li sličnosti? Bože mi prosti, tko sam ja da o tome sudim! Neka o tome sude stručnjaci! I oni će vam reći koliko je Gribojedovljevi Čacki nalik na Alcestea, odnosno na Mizantropa, te zašto se Carlo Goldoni smatra Poquelinovim učenikom, na koje je sve načine mladi Puškin imitirao Poquelina, a uz to će vam ispričati brojne druge pametne i zanimljive stvari. Slabo se ja u to razumijem. Štoviše, mene to uopće ne zanima.

Mene zanima drugo: drame mog junaka igrat će se iduća tri stoljeća na svim svjetskim pozornicama, i tko zna koliko će se još stoljeća igrati. Eto to mene zanima! Eto u kakvu će se veličinu prometnuti to novorođenče!

Da, htio sam reći koju riječ o njegovim dramama. I uvažena dama, gospođa Aurore Dudevant, inače poznatija kao George Sand, također će pisati o mojem junaku.

Na kraju njezine drame Molière će pridružujući se izustiti:

– Želim umrijeti kod kuće... I blagosloviti svoju kćer.
 A princ Condé će mu odvratiti:

* Molière, "Mizantrop", u: *Izabrane komedije*, prev. Slavko Ježić, Globus media, Zagreb, 2005, str. 207 (op. prev.)

– Na mene se oslonite, Molière!

Glumac Du Parc, koji više neće biti među živima u vrijeme Molièreove smrti, ridajući će zavapiti:

– Oh, strašno je izgubiti jedinog čovjeka kojeg sam ikada volio!

Dame pišu osjećajno, to je nepobitna činjenica! A ti, moj jadni, okrvavljeni majstore! Ti nisi nigdje htio umrijeti – ni u kući ni izvan nje! I čisto sumnjam da si, kada ti je iz usta šiknula rijeka krvi, pomislio blagosloviti svoju kćer Esprit-Madeleine, koja ionako nikog ne zanima!

Ali tko piše osjećajnije od dama? Možda samo pojedini muškarci. Recimo ruski autor Vladimir Rafailovič Zotov nudi jednako ganutljiv završetak.

– Ide kralj. Želi vidjeti Molièrea. Molière! Što vam je?

– Mrtav je.

A princ će uzviknuti pohitavši prema Luju:

– Care! Molière je umro!

I Luj XIV. će skidajući šešir izustiti:

– Molière je besmrtn!

Tko može osporiti njegove riječi? Naravno da je besmrtn čovjek koji živi već četiri stoljeća, ali stvar je u ovom: je li kralj to ikad priznao?

Ovako kaže opera *Aréthuse* koju je skladao gospodin Campra:

– Bogovi caruju nebom, a Luj zemljom!

Onaj tko vlada zemljom, taj nikada ni pred kim, osim pred damama, nije skidao šešir te nikada ne bi posjetio Molièrea na samrti. I doista, nije ga posjetio, kao što ga nije posjetio nikakav princ. Onaj koji je vla-

dao zemljom, smatrao se besmrtnim, ali čini mi se da je u tome pogriješio. Bio je smrtnan poput drugih smrtnika, što znači da je bio slijep. Jer da nije bio slijep, možda bi posjetio umirućeg, možda bi predvidio sve zanimljive stvari koje nosi budućnost, zbog čega bi poželio okusiti pravu besmrtnost.

Ugledao bi da na mjestu današnjega Pariza, gdje se pod ostrim kutom ukrštaju ulice Richelieu, Thérèse i Molière, nepomično sjedi čovjek između stupova. A ispod njega – dvije žene izrađene od svijetloga mramora sa svitcima u rukama. A još niže – lavlje glave ispod isušena pehara fontane.

Evo njega, toga lukavog i očaravajućeg Gala, kraljevskog komedijanta i dramatičara! Evo ga s brončanom perikom i brončanim vrpčama na cipelama! Evo kralja francuske drame!

Eh, gospođo moja! O kakvoj vi meni slavnoj novorođenčadi govorite! Dajte shvatite da to djetešce u Poquelinovu domu kojem pomažete da dođe na svijet nije nitko drugi doli gospodin de Molière! Da, da! Jeste li čuli? I zato vas molim da pripazite! Recite mi, je li zaplakao? Diše li?

Živ je.

I. poglavlje

U MAJMUNSKOM DOMU

I tako se u Parizu oko 13. siječnja 1622. godine, u Jean-Baptistea Poquelina i supruge Marie Cressé Poquelin, rodilo kržljavo djetešce. Krstili su ga 15. siječnja u crkvi

12 Svetoga Eustahija i nazvali Jean-Baptiste, u očevu čast. Susjedi su čestitali Poquelinu, a tapetarskim krugovima brzo se pronio glas da se rodio još jedan tapetar i trgovac namještajem.

Svaki arhitekt ima svoje fantazije. Na uglovima lijepe dvokatnice s oštrim dvokrilnim krovom, na samom uglu ulica Saint Honoré i Vieilles-Étuves, gdje su bile kupelji, graditelj iz 15. stoljeća smjestio je drvene skulpture stabala naranči s minuciozno obrezanim granama. Po njima se penjala kolona majmunčića koji su ubirali ukusne plodove. Dakako, u Parizu je dvokatnica ubrzo postala poznata kao majmunski dom. Kako su samo komedijanta de Molièrea skupo koštali ti majmunčići! Dušobrižnici bi često govorili da ne čudi što je najstariji Poquelinov sin izabrao profesiju dvorske lude. Što se moglo očekivati od čovjeka koji je odrastao u društvu majmunskih grimasa? Ipak, komedijant se nikada nije odrekao svojih majmuna, a na kraju životnog puta, kada je iz nepoznatih razloga stao dizajnirati svoj grb, na njemu je prikazao svoje dugorepe prijatelje – čuvare očeva doma.

A on se nalazio u jednoj od najbučnijih trgovačkih četvrti u samom centru Pariza, nedaleko od mosta Pont Neuf. Vlasnik dvokatnice u kojoj je živio i radio bio je dvorski tapetar i dekorater Jean-Baptiste stariji.

S vremenom se tapetar prometnuo u komornika Njegove Visosti, francuskog kralja. I ne samo da je svoju dužnost časno obnašao nego je zvanje prenio na svoga starijeg sina Jean-Baptistea mlađeg.

Bilo je glasina da se Jean-Baptiste stariji, osim prodajom fotelja i tapeta, bavio pozajmljivanjem novca uz

paprene kamate. Ne vidim u tome ništa nedolično, pa on je trgovac! No zli jezici govorili su da je Poquelin stariji pretjerivao s kamatama i da je Molière u liku odurnog škrca Harpagona portretirao vlastita oca. A upravo je on jednom od svojih klijenata pokušao prodati nekakvu staru kramu, nekakvog krokodila punjenog sijenom kao idealan ukras koji bi visio s plafona.

Odbijam vjerovati tim ispraznim besmislicama! Dramatičar Molière nije oskrvnuo sjećanje na svog oca, pa to neću učiniti ni ja!

Poquelin stariji bio je pravi trgovac, istaknut i poštovan predstavnik svoga hvalevrijednog obrtničkog udruženja. On je pošteno radio svoj posao, a iznad ulaza u majmunsku radnju visjela je časna zastava s likom toga istog majmuna.

U mračnom prizemlju radnje mirisalo je na boju i vunu, dok je u blagajni zveckao novac i po cijele bi dane u radnju ulazio narod, birao tepihe i tapete. K Poquelinu starijem zalazili su i buržuji i aristokrati. U njegovoj radionici, prozori koji su gledali na unutrašnje dvorište, posvuda je bio debeo sloj masne prašine, hrpa stolica, komadi furnira, komadići kože i tkanine, no u cijelom tom kaosu Poquelinovi majstori i šegrti vrijedno su krojili lupkajući čekićima i režući škarama.

U sobama na prvom katu, iznad zastave, carevala je majka. Otud je dopirao njezin neprestani kašalj i šuštanje teških suknji. Marie Poquelin bila je imućna žena. U njezinim su se ormarima nalazile skupe haljine i komadi firentinske tkanine, fino rublje, a u komodama – ogrlice, dijamantne narukvice, biseri, smaragdno prstenje, zlatni satovi i skupocjen srebrni pribor za jelo.

14 Kada se molila, Marie je prebirala po srebrnim kunicama. Čitala je *Bibliju*, no navodno i skraćeni prijevod grčkog autora Plutarha, ali sumnjam da je to istina. Bila je tiha, ljubazna i obrazovana.

Njezini su preci bili većinom tapetari, no bilo je tu i ljudi drugih profesija, recimo glazbenika i odvjetnika.

Po gornjim sobama majmunskog doma šetao se plavokos dječak putenih usana. Bio je to njihov stariji sin Jean-Baptiste. Gdje kad bi se spustio do radionice i ometao šegrte raspitujući se o svemu i svačemu. Majstori su mu se znali podsmjehivati zbog mucanja, ali svima je bio drag. S vremena na vrijeme sjeo bi pored prozora šakama podupirući obraze i promatrao prljavu ulicu kojom je hitao narod.

Jednom ga je majka, koja je taman prolazila pored njega, potapšala po leđima i kazala:

– Promatraču moj...

I promatrača su jednoga krasnog dana upisali u župnu školu.

Ondje je naučio sve što se u takvoj školi može naučiti, odnosno naučio je prva četiri pravila aritmetike, ovladao je čitanjem, svladao je osnove latinskoga i saznao mnoge zanimljive činjenice iz *Života svetaca*.

Život je tekao mirno i dobro. Poquelin stariji se bogatio, na svijet je donio četvero djece, a zatim je majmunski dom snašla nenadana nesreća. Nježna se mati u proljeće 1632. godine razboljela. Oči su joj zasjale nekim čudnim nemirom. U samo mjesec dana smršavjela je do neprepoznatljivosti, a na blijedim obrazima pojavile su se ružne mrlje. Zatim je počela iskašljavati krv, a u majmunski dom stali su pristizati liječnici na ma-

garcima sa svojim zlokobnim kapama. Bucmasti promatrač plakao je 15. svibnja iz svega glasa, brišući suze prljavim šakama, a s njim je plakala i cijela kuća. Tiha Marie Poquelin ležala je nepomično, ruku prekrivenih na grudima.

Nakon što su je sahranili, kuća se zavila u crno. Otac je pao u depresiju i postao rastresen, prvorodeni sin nekoliko ga je puta pronašao kako za ljetnih dana sjedi u sutonu i plače. Promatrača bi to uznemirilo, pa bi lunjao po stanu ne znajući što mu je činiti. No otac je potom prestao plakati i počeo često posjećivati stanovitu obitelj Fleurette. Tako je jedanaestogodišnji Jean-Baptiste saznao da će dobiti novu mamu. I Catherine Fleurette uskoro se doselila u majmunski dom. Zapravo, obitelj ga je uskoro napustila jer je otac kupio novi dom.

II. poglavlje

PRIČA O DVOJICI LJUBITELJA KAZALIŠTA

Novi dom nalazio se na samoj tržnici, i to točno ondje gdje se održavao glasoviti Sajam Saint-Germain. Ondje su sve čari radnje poduzetnog Poquelina zabljesnule još većim sjajem. Gazdarica starog doma, u kojem je radala svoju djecu, bila je Marie Cressé, a u novom ju je zamijenila Catherine Fleurette. Što bi se o njoj moglo reći? Osobno o njoj ne mislim ništa, ni dobro ni loše. No kako je u obitelj ušla kao maćeha, mnogi od onih koji su izučavali život mog junaka tvrdili su da je Jean-Bapti-